են, որ պէտք է ընդունիլ cum grano salis. Եղիշէն եւս գանգատւում է որ Ցաղկերտը «զազատութիւն եկեղեցւոյն արկանէր ի ծառայութիւն» եւ «միայնակեաց քրիստոնեայք որ բնակեալ էին ի վանորայս, ընդ աշխարհագրաւ էարկ:»

Նոյն հեղինակը միանձանց ճառի մէջ ասում է. «ազատ եկեղեցի անկաւ ի ծառայութիւն հեթանոսաց եւ սուրբ քահանայք նորա կոփին չարչարին յանօրէն հարկահանաց:»

Սակայն, Բիւզանդիայում անգամ բարեպաշտ կայսրների հովանաւորութեան տակ, եկեղեցին բացարձակ ազատութիւն չէր վայելում: Եկեղեցին իր հողերի համար հարկ էր վճարում: Հարկ էին վճարում նաեւ մենակեացները, որի դէմ բողոքում է Բարսեղ Կեսարացին, համարելով անարդար (թղ. 284, Migne, p.g. 32, col. 1019): Այլ եւ 409 թուին հրատարակուած մի օրէնք, որ մտել է Յուստինիանի Օրէնսգրքի մէջ, ասում է որ գիւղացին քահանայ ձեռնադրուիլ կարող է միայն այն պայմանով, որ շարունակէ վճարել իր հարկը կամ գտնէ մի փոխանորդ որ մշակէ հողը նրա համար: Այս բանի համար պատասխանատու էր նրա տէրը: (C. J. I, 3, 16):

Եթէ աստուածապաշտ Թէոդոս կայսր, որի յիշատակը տօնում է եկեղեցին, կարող էր այսպիսի հրահանգ տալ, աւելի բան չէ կարելի սպասել չարագործ Ցաղկերտից: Հարկաւ կայսերական օրէնքը խստութեամբ չէր գործադրւում: Ինչպէս ամէն օրէնք նա եւս դիտէր բացառութիւններ: Կային առանձնապէս արտօնուած կղերականներ, որոնք կամ թեթեւ հարկ էին վճարում, կամ իսպառ ազատ էին արձակուած:

Եթէ Թէոդոսի օրէնքի տրամադրութեամբ մօտենանք այն երեւոյթին, որ դատապարտում է Դուինի ժողովը, թերեւս գտնենք որ ազատների «չարակնութիւնը» որոշ իրաւական հիմունք է: Արդարեւ, ահա իշխանական գիւղացին քահանայ է ձեռնադրւում եւ հրաժարւում է իրեն հասանելիք հարկը վճարել այն հիմամբ, որ կան հին քահանայական տներ, ազատ հարկատութիւնից: Իշխանը իրաւունք ունէր ժառանգել քահանայի յաւակնութիւնը եւ նրանից սովորական հարկը պահանջել: Հարկատու վիճակը ծառայական է անշուշտ եւ Դուինի ժողովականները կարող էին ասել՝ «արկանել ի ծառայութիւն,» բայց ոչ «ի ստրկութիւն:» Իշխանական գիւղացին ամենավատթար դէպքում servus է եւ ոչ sclavus. տարբեր հասկացողութիւններ են: Ստրկութիւն բառը ժողովականների բերանում այլ բան չէ եթէ ոչ հակառակորդի անկշիռ չափազանցութիւն: Ամէն պարագային եկեղեցու ազատութիւնը կարօտ է ստուգման աւելի անաչառ աղբիւրների հիմամբ քան են եկեղեցականների վկայութիւնները:

Կասկածելի է նաեւ Պ. Մանանդեանի դիտողութիւնը Ղազար Փարպեցու մասին նոյն ճորտութեան խնդրի առթիւ:

Վահան Մամիկոնեանին գրած թղթի մէջ Փարպեցին ասում է որ ինքը հասարակ ոմն չէ եւ ոչ էլ «ծառայ ուրուք, քանզի պարեգօտաւորք ազատեալ են ի Քրիստոս. իսկ որ զատոյցն զիս պարեգօտիւք ի ծառայութենէ աշխարհիս եւ ազատութեան եղեւ մեզ առիթ, տէր Աղան՝ քո տեառն քեռի էր:»

Պ. Մանանդեան ուզում է հասկանալ «ազատութիւնն» աշխարհային իմաստով, այսինքն Փարպեցին գիւղացի տղայ էր եւ հարկատու, եւ Աղան Արծրունու շնորհիւ ազատւում է հարկատուութիւնից, անցնելով կրօնաւորների դասը:

Սակայն, այս բացատրութիւնը չի պարզում թէ Աղան ի՞նչ իրաւունքով պիտի Ղազարին հանէր հարկատու վիճակից: Փարպի գիւղը Արծրունիների սեփականութիւն չէր, որ Աղան Արծրունին գործէր որպէս տէր հանդէպ իր ծառայի: Նա սովորական մենակեաց էր, որ տակաւին «ի տիս տղայութեան» քաշուել էր աշխարհի անցաւոր վայելքներից «յանապատ» եւ ճգնողական խստամբեր կեանք էր վարում գիշեր ցերեկ անդադար աղօթելով: Եկեղեցական վարչութեան մէջ դեր չունէր եւ ոչ էլ հարկաւոր աստիճանը, որ կարծել տար թէ նրա միջնորդութիւնը Ղազարի համար եկեղեցու անունով էր:

Մութ է մնում դարձեալ թէ ի՞նչ գործ ունի Ղազարը Մամիկոնեան ընտանիքում, ուր տեսնում ենք նրան մանուկ հասակից, «աննդակից եւ խաղակից» Մամիկոնեան որեաների, Վահանի, Վասակի, Արտաշէսի եւ Վարդի: